Knack
Knack Magazine

December 15, 2010

'Waarom zou een seculiere islam onmogelijk zijn?'; Paul Cliteur

DOOR HERMAN JACOBS

Dat er zoiets als religieus terrorisme bestaat, doet vermoeden dat religie, en dan speciaal de monotheïstische variant daarvan, aanknopingspunten biedt voor zulk geweld. Paul **Cliteur** onderzocht de kwestie en schreef zijn bevindingen op in het heldere en prikkelende Het monotheïstisch dilemma. 'Fundamentalisten moet je niet willen apaiseren. Dat werkt niet, en het is bovendien aanmatigend tegenover alle niet-fundamentalisten.'

U kent van de Nederlandse hoogleraar Paul **Cliteur**, die in Leiden encyclopedie van de rechtswetenschap doceert, wellicht zijn vorige boek,*Moreel esperanto*(2007). Daarin bepleitte hij een niet-religieuze fundering en uitwerking van de menselijke moraal - een soort 'Universele verklaring van rechten en plichten van de mens', om zo te zeggen: een ethisch minimumprogramma, geldig voor ieder individu, waar ook ter wereld, en afgekondigd door en in naam van de mens, niet God, Jahweh, Huitzilopochtli noch Teutates. Beide thema's, ethiek en seculariteit, houden **Cliteur** al langer bezig, en dan speciaal zoals ze verschijnen in de moderne, multiculturele samenleving, waarin met name seculariteit toch weer in een ander licht is komen te staan dan men op basis van de normen-en-waardenrevolutie van '68 en haar nasleep misschien zou hebben verwacht.

Tegen de achtergrond van het religieus gemotiveerde terrorisme dat het eerste decennium van deze eeuw op niet te ontkomen wijze te zien heeft gegeven, heeft **Cliteur** zich nu verdiept in de kwestie van de relatie tussen godsdienst en geweld. Dat heeft een betrekkelijk lijvig boek opgeleverd,*Het monotheïstisch dilemma*(ondertitel:*De theologie van het terrorisme*), dat een tikje wijdlopig maar zeer helder laat zien wat 'religieus terrorisme te maken heeft met een bepaalde logica die besloten ligt in het 'monotheïsme', dat wil zeggen de drie abrahamitische godsdiensten van jodendom, christendom en islam. Het is die logica die terroristen voor een 'dilemma' plaatst. Dat 'monotheïstisch dilemma' is dit: moeten gelovigen gehoorzamen aan de wetten van het land waartoe zij behoren (de 'natiestaat'), of moeten zij zich oriënteren op de wetten van de religieuze gemeenschap, die door een supranationale god worden gedicteerd?'

Job Cohen, beoogd premier van de PvdA bij de laatste verkiezingen, heeft op die vraag op zijn manier een antwoord gegeven toen hij, nog niet zo heel lang geleden, beweerde dat godsdienst, in concreto de islam, een uitstekend hulpmiddel is om allochtonen te integreren in de Nederlandse samenleving.

Paul **Cliteur**: Tja - ik denk dat de multireligieuze en multiculturele samenleving alleen maar in goede banen kan worden geleid door een staat die zelf geen onderdeel is van het proces, en die dus religie zo veel mogelijk buiten de deur weet te houden. In een land waar 99 procent van de mensen dezelfde religie aanhangt, daar kan ze een bron van sociale cohesie zijn, maar in een land waar verschillende religies het met elkaar moeten zien te vinden, zul je iets moeten hebben dat boven die religies uitstijgt. En ik kan geen andere kandidaten bedenken voor die rol dan waarden als democratie, rechtsstaat, mensenrechten - individuele rechten, wel te verstaan, geen collectieve -, dus ik denk dat we dan de richting van een religieus neutrale staat uit moeten.

Als een soort lakmoesproef in dit verband haalt u de kwestie van de Deense cartoons aan. U analyseert die uitvoerig, met name ook de 'vertekende' berichtgeving erover. Daarin ziet u nu toch een kentering komen, schrijft u.

Cliteur: Ik hoop het, in ieder geval. In 2005 werden die twaalf Deense cartoonisten nog vrij algemeen weggezet als 'provocateurs', als 'mensen die geen andere bedoeling hadden dan anderen te beledigen', enzovoort. Nu heeft Kurt Westergaard, de man van de tekening van Mohammed als bom-tulbanddrager, en de enige van de twaalf die zich de afgelopen jaren niet heeft laten intimideren door alle dreiging, overigens ten koste van grote schade aan zijn persoonlijke levenssfeer, begin dit jaar is hij nog op het nippertje ontsnapt aan een moordaanslag door een Somalische jongeman die met een bijl en een mes zijn huis was binnengedrongen - nu heeft Westergaard dus in

oktober in Duitsland de Preis für die Freiheit und Zukunft der Medien gekregen, die eerder al aan de Amerikaanse oorlogsfotograaf James Nachtwey en aan de intussen vermoorde Russische onderzoeksjournaliste Anna Politkovskaja werd toegekend. Dat is toch een kentering ten goede, dacht ik. De overheersende reactie in de pers was ook niet dat Westergaard die prijs niet heeft verdiend.

Anderzijds: wat verder schrijft u dat er 'op het terrein van de vrijheid om godsdienstige symbolen te kritiseren de laatste tijd vele (en vaak verregaande) concessies zijn gedaan aan terroristen'. Welke dan?

Cliteur: Om een heel recente te noemen: de president van de VS heeft de opperbevelhebber van de troepen in Afghanistan, generaal Petraeus, gesteund in diens oproep tot een gekke Amerikaanse dominee die op 11 september 200 korans wilde gaan verbranden om dat niet te doen. Het bedenkelijke is dat hij dat uit veiligheidsoverwegingen heeft gedaan, want Petraeus zei tegen die dominee: 'Als je dat doet, dan kan ik de veiligheid van onze jongens niet meer garanderen.'

Daar zou hij best wel eens gelijk in kunnen hebben - heel verstandig toch, van Petraeus, om te proberen die dominee op andere gedachten te brengen?

Cliteur: Van zijn standpunt uit gezien, zeker. Maar waar het hier eigenlijk om gaat, is dat er nu door de VS, in de persoon van de president, die dus achter Petraeus ging staan, een oproep is gedaan aan een dominee van een handvol leden tellende sekte, om iets niet te doen wat religieuze geweldplegers onwelgevallig is, terwijl de vrijheid om dat wél te doen gegarandeerd wordt door de Amerikaanse grondwet - want boeken verbranden, en trouwens ook vlaggen verbranden, dat mág dus in de VS. Dit is erg verontrustend. Barack Obama had de gelegenheid moeten aangrijpen om een vlammend pleidooi te houden voor de vrijheidsidealen die in de Amerikaanse constitutie besloten liggen. Dat heeft hij totaal niet gedaan. Dan zend je dus, vind ik, een signaal uit naar de geweldplegers van deze wereld dat*zij*de grenzen bepalen van de vrijheden die in het Westen gelden. En als je dát doet, dan kun je misschien ook maar beter zeggen: stop dan ook maar met die interventie in Afghanistan en in Irak, want het gevolg ervan is dat de Amerikaanse constitutie in haar werking wordt beperkt. En dat je de facto de geweldplegers juist aanmoedigt in plaats van dat je ze apaiseert. Dat is toch een heel treurige conclusie.

Behalve het veiligheidsaspect spelen hier ook overwegingen van het ontzien van religieuze gevoeligheden mee. Van de president van het gelovigste land van het Westen valt dat wellicht nog te begrijpen. Veel merkwaardiger is dat je inschikkelijkheid tegenover niet echt zeer verlichte, maar wel religieus gesanctioneerde opvattingen ook aantreft bij nogal wat mensen die zichzelf zeer verlicht en progressief achten, en bovendien meestal zelf ook helemaal niet religieus zijn.

Cliteur: Dat is inderdaad mysterieus. Er is weinig empathie ten aanzien van mensen als Westergaard, of Salman Rushdie, of Ayaan Hirsi Ali. Op de een of andere manier hebben veel intellectuelen het gevoel dat wat die mensen overkomt niet echt iets met hun eigen leefwereld te maken heeft. Neem die BBC-journalist, Malcolm Brabant, die Westergaard in januari, enige weken na de aanslag op diens leven, in een interview van die vragen ging zitten stellen of hij 'misschien, achteraf bekeken, toch niet liever een minder aanstootgevende cartoon had getekend' en of hij 'spijt had' enzovoort. Ik bespreek dit geval uitvoerig in het tweede hoofdstuk van mijn boek. Het was om uit plaatsvervangende schaamte bij door je stoel te zakken. Dat een schoenenverkoper eventueel wat minder affiniteit heeft met de vrijheid van meningsuiting - maar een journalist! Die kan zonder die vrijheid helemaal niet bestaan! Toch is die identificatie er niet. Westergaard heeft ook verklaard heel teleurgesteld te zijn in zijn eigen groep, zijn klasse. Want de meeste steun krijgt hij niet uit intellectuele hoek, maar van gewone burgers die vinden dat het absurd is wat hem overkomt, dat dat helemaal niet zou mogen kunnen.

Máár: het begint beter te gaan, ik ben dus ook wel voorzichtig optimistisch. Het lijkt erop dat mensen opnieuw teruggrijpen naar de beginselen waarop een democratische samenleving gegrondvest is en een streep in het zand trekken.

U stelt in dit boek het in wezen totalitaire probleem van de drie abrahamitische godsdiensten aan de orde, maar uitsluitend aan de hand van casussen uit de Hebreeuwse Tenach. Ook in de Koran staan vele soera's die qua onverdraagzaamheid zonder veel moeite kunnen wedijveren met het ergste uit de Bijbel, maar die noemt u niet. Wilde u bepaalde 'moeilijkheden' vermijden?

Cliteur: De mooiste voorbeelden van religieus terrorisme heb ik aangetroffen in het Oude Testament, maar ze staan ook zeker in de Koran. Ik ben daar alleen slechter van op de hoogte. Ik ben ook onder de indruk gekomen van de eenheid van de drie monotheïstische religies. Er zijn natuurlijk wel veel meer islamistische terroristen dan joodse en christelijke, maar dat is voor een begrip van het verschijnsel niet relevant. Het Oude Testament is de basis voor alle drie de religies - je zou het Nieuwe Testament het Tweede Testament en de Koran het Derde Testament kunnen noemen. Ik zie daar dezelfde dingen steeds in terugkomen, namelijk aanknopingspunten voor extremistisch, gewelddadig gedrag. Let op: aanknopingspunten. Daarmee veroordeel ik die godsdiensten niet in hun geheel, noch alle gelovigen. Maar die aanknopingspunten moet je niet verdoezelen en daarvan moeten we ons bevrijden. En om die aanknopingspunten

te illustreren, heb ik verhalen gezocht die wat ik noem het profiel van de terrorist illustreren.

Daarin onderscheid ik vier punten. Eén, een religieuze terrorist is moreel niet autonoom, maar heteronoom, wat betekent dat hij geen niet-religieus gefundeerde moraal accepteert. Twee, hij is een duale burger, anders gezegd hij behoort niet alleen de seculiere orde van de staat toe, maar ook en vooral de goddelijke orde van de religie, die nogal eens met de eerste conflicteert. Drie, hij is anti-modernistisch, en speciaal erg anti de vrijheid van meningsuiting, en vier, hij is bereid in de strijd tegen de moreel autonome, seculiere, moderne orde zijn eigen leven te offeren.

Nu is het zo, als je dat beeld wilt illustreren, dan biedt het Oude Testament daartoe gewoon betere verhalen dan de Koran. De totale gehoorzaamheid van Abraham, bijvoorbeeld, die op goddelijk bevel bereid was zijn zoon te offeren - nu ja, dat komt ook in de Koran voor, maar niet zo sterk uitgewerkt -, of de moorddadige onverdraagzaamheid ten opzichte van andere godsdiensten van Elia, die de profeten van Baäl ter dood liet brengen. Heel belangrijk is ook het verhaal van Pinechas uit Numeri 25.

U pleit, als niet-gelovige, voor een religieus neutrale, seculiere maatschappelijke ordening. In dat verband laat u zich ook optimistisch uit over de mogelijkheden van een seculiere islam. Waar vindt u redenen voor dat optimisme?

Cliteur: Bij mensen als Bassam Tibi bijvoorbeeld, de Duitse politicoloog en cultuurfilosoof van Syrische afkomst, die als moslim erg tégen het islamisme is. Onze overheden zouden juist met zulke mensen moeten samenwerken, in plaats van met de Tariq Ramadans van deze wereld (gladde islamist die van 2007 tot 2009 een gasthoogleraarschap 'Identiteit en Burgerschap' aan de Erasmus Universiteit Rotterdam bekleedde en ook als adviseur en 'bruggenbouwer' inzake integratie voor de gemeente Rotterdam werkzaam was, nvdr). Door een soort van multiculturalistische verdwazing hebben ze dat nog steeds niet ingezien, maar daar moet het wel naartoe, en ik denk ook wel dat dat gaat gebeuren. En dan hebben we het dus over een islam zónder sharia, een islam die zich ondergeschikt verklaart aan de democratische rechtsorde, een islam die ervan uitgaat dat de moderne mensenrechten boven voorschriften van meer dan 1300 jaar geleden gaan. Iets vergelijkbaars is mogelijk gebleken met het jodendom en het christendom, en ik zie niet a priori dat het onmogelijk zou zijn met de islam.

De ervaring wijst uit dat er ook religieuze fundamentalisten zijn die op een gegeven moment om gaan, en zeggen: 'Ik heb het toch verkeerd gezien. Ja, ik ben het wel oneens met dat boek van Salman Rushdie, en je mag er ook wel tegen demonstreren, maar je mag de man niet van het leven beroven.' Dus er is dynamiek en er is geestelijke mobiliteit. Maar het helpt wanneer er veel intellectuelen en profielbepalende mensen de multiculturalistische verdwazing doorbreken, zoals Wim van Rooy doet, uit hun kaders treden en weer gewoon een man een man durven te noemen en een paard een paard. En zeggen: 'Niks d'rvan, cartoons hebben we altijd gehad, daar gaan we ook mee door. En wie het anders wil, ziet het verkeerd.' Daar ligt een taak voor de intellectuele en bestuurlijke elite, om dat duidelijk uit te spreken.

Man en paard noemen - oké, laten we dat dan ook eens op sociaaleconomisch gebied doen: je hebt een onderklasse, die is in meerderheid allochtoon, en die krijgt geen of te weinig kansen, alleen al door het rampzalige onderwijs dat ze 'genoten' heeft en tot de huidige dag 'geniet', vindt geen werk, wordt gediscrimineerd... Of zijn dat allemaal verzinsels van de*loony left*

Cliteur: Nee, dat is ook zo - alleen zeg ik dan: je kunt wel een aantal feilen van deze samenleving aanwijzen, en ik ontken niet dat die er zijn, maar een gedogende opstelling ten aanzien van terroristisch kwaad is daar in geen enkel opzicht een gunstig antwoord op.

Kom op zeg - we hadden het over economische achterstelling, en u komt met terrorisme aanzetten.

Cliteur: Toch heeft dat er wél mee te maken. Zo'n Malcolm Brabant van de BBC die aan Kurt Westergaard vraagt of hij misschien toch niet liever een ándere cartoon had getekend: op het moment dat hij dát vraagt, gedoogt hij het terroristisch kwaad. Of stelt hij er zich in ieder geval te onkritisch tegenover op. Maar dat brengt wel mee dat dat kwaad zich verder kan verbreiden.

Een geval van morele lafheid dus, bedoelt u eigenlijk?

Cliteur: Nou... het is meer onnozelheid nog dan lafheid. Zulke mensen als Malcolm Brabant draaien zichzelf een rad voor de ogen. Onbewust, want ze doen het wel allemaal vanuit de beste motieven - denken zij. Je zou het misschien beter een soort schuldig verzuim om informatie door te geven kunnen noemen.

Men gaat mee in de eisen van islamisten in de illusoire veronderstelling, en de aanmatigende pretentie, dat daarmee de belangen van de moslims worden gediend. Door dat te doen, zet men eigenlijk een etnische en religieuze minderheid weg als een merkwaardige categorie waarmee op geen enkele wijze te praten valt. Dat wordt niet zozeer door respect ingegeven als wel door het vermoeden of de overtuiging dat het hier een vreemde diersoort betreft waar je niet mee kunt communiceren.

Als je op de cartooncrisis terugblikt, dan moet je vaststellen dat eigenlijk alleen de Denen ferm zijn geweest in het beschermen van de vrijheid van meningsuiting. Vrijwel alle andere Europese staten en regeringen hebben het lelijk laten afweten.

Maar daar gaat de man uit Venlo verandering in brengen. Zegt hij. Als je het zo bekijkt: drie hoeraatjes voor Geert Wilders?

Cliteur: Je kunt veel lelijks over Wilders zeggen, maar ik heb met hem te doen. Ik vind het unfair dat mensen, als het over Wilders gaat, alleen maar over zijn - op zichzelf soms best onverstandige - uitspraken willen praten, terwijl het échte drama hierin ligt dat Geert Wilders hier in Nederland, maar paradoxaal genoeg eigenlijk ook al in Pakistan of Jemen, niet met zijn fietsje over straat kan. Dát is het echt belangrijke waar al die kritische intellectuelen het over zouden moeten hebben. Maar dat doen ze niet.

Maar Wilders is toch een fascist, zoals uw landgenoot de filosoof Rob Riemen onlangs nog in zijn pamflet*De eeuwige terugkeer van het fascisme*heeft beweerd?

Cliteur: Ja, je vraagt je af waar al die zogenaamd fatsoenlijke mensen mee bezig zijn die zeggen dat zij zo tegen het 'aanzetten tot haat' zijn. Het beangstigt mij ook, het is dezelfde manier waarop men met Pim Fortuyn is omgegaan. Naar mijn idee hebben de vele vergelijkingen tussen Fortuyn en Mussolini een desastreus effect gehad. Ik vind dat je echt wel héle goede argumenten moet hebben voor je iemand een fascist noemt. Dat is, vrees ik, koren op de molen van geweldplegers, die dan toch een beetje tirannenmoordenaars worden, in hun eigen beleving althans.

En toch zijn er ook dingen, ik zei het daarstraks al, die mij optimistisch stemmen. Heel langzaam aan gaat het beter. Maar dan heb je weer dat nu in de VS alle fouten worden gemaakt die in Nederland toen, in 2004-2005-2006, werden gemaakt. De Amerikaanse cartooniste Molly Norris heeft in april opgeroepen tot een 'Everybody Draw Muhammad Day' op Facebook, en zelf meteen maar het goede voorbeeld gegeven, uit protest tegen de doodsbedreigingen die haar collega's van de serie*South Park*hadden gekregen nadat die de profeet Mohammed in*South Park*zouden hebben opgevoerd. Toen kreeg ze zelf doodsbedreigingen - drie maanden geleden is ze ondergedoken. En wat heeft vervolgens de FBI tegen Norris gezegd? 'We komen je helpen. Je krijgt een nieuwe identiteit van ons.' Een andere identiteit: dat is de hulp van de FBI. En Molly Norris bestaat dus niet meer. Vanwege een tekening op Facebook.

PAUL **CLITEUR**,*HET MONOTHEÏSTISCH DILEMMA, OFDE THEOLOGIE VAN HET TERRORISME*, DE ARBEIDERSPERS, AMSTERDAM/ANTWERPEN, 410 BLZ.ONLANGS VERSCHEEN VAN **CLITEUR** OOK*THE SECULAR OUTLOOK: IN DEFENSE OF MORAL AND POLITICAL SECULARISM*, BIJ DE AMERIKAANSE UITGEVER WILEY-BLACKWELL.